

שיעור כו

הלילה הזה כולו צלי

(פסחים קטז ע"א)

- א. קרבן חגיגה וקרבן פסח - צלי
- ב. רק קרבן פסח הוא צלי
- ג. כולו מצה, [כולן] מרור, כולו צלי
- ד. קרבן פסח וקרבן תודה

א. קרבן חגיגה וקרבן פסח - צלי

את קרבן הפסח יש לאכול צלוי, לא נא ולא מבושל (שמות יב, ח-י):

ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלהו. אל תאכלו ממנו נא ובשל מִבְּשֵׁל בָּמִים כִּי אִם צָלִי אֵשׁ רָאִשׁוּ עַל כְּרַעְיוֹ וְעַל קִרְבוֹ. וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֶּקֶר וְהִנְתֵּר מִמֶּנּוּ עַד בֶּקֶר בֹּאֵשׁ תִּשְׂרְפוּ.

היות קרבן הפסח נאכל דווקא צלי הוא הנושא של אחת מקושיות "מה נשתנה" בליל הסדר: (משנה י, ד; קטז ע"א):

שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי.

במשנה נוספת (זבחים ה, ח) וכן בתוספתא (ה, ב) גם כן נאמר על קרבן הפסח: "ואינו נאכל אלא צלי".¹

לפני שאכלו את קרבן הפסח היו אוכלים קרבן חגיגה. זהו קרבן חגיגה ייחודי הקרב ב"ד בניסן, ועל כן נקרא גם "חגיגת ארבעה עשר" (סט ע"ב - עא ע"ב; חגיגה ז ע"ב - ח ע"א) או "חגיגה הבאה מחמת הפסח... עם הפסח" (ספרא צו פרשה ז, פרק

1 לאחר החורבן אין מקשים קושיה זו. כך הדגישו: רי"ף, כה ע"ב בדפי הרי"ף; רמב"ם הל' חמץ ומצה ח, ג; רא"ש י, ל; רבנו ירוחם - תולדות אדם וחוה נתיב ה חלק ד דף מג טור ג; מאירי קטז ע"א; פסקי תוס' אות קה; מאמר חמץ לרשב"ץ אות קכו, ובפירושו להגדה של פסח; הרוקח ושכלי הקט בפירושו להגדה, ועוד. הרב מנחם מנדל כשר, הגדה שלמה, עמ' 115, ציין שבכמה הגדות מהגניזה שלאחר החורבן עדיין מופיעה קושיה זו, וייתכן שהיו שהמשיכו לשאול על השינוי אף שלמעשה לא היו אוכלים קרבן פסח.

יב). כאמור, קרבן חגיגה זה נאכל לפני קרבן הפסח (תוספתא ה, ג): "חגיגה הבאה עמו היא נאכלת תחלה, כדי שיהא פסח נאכל על השובע".

לפי חכמים, לא בכל שנה היו מקריבים קרבן חגיגה, כאמור במשנה (ו, ג):

אימתי מביא חגיגה עמו? בזמן שהוא בא בחול בטרה ובמועט, ובזמן שהוא בא בשבת במרובה ובטומאה אין מביאין עמו חגיגה.

לדעת בן תימא, מעמדו של קרבן חגיגת ארבעה עשר הוא כמעמדו של קרבן הפסח, באשר לזמן האכילה ולהיותו מכבשים בני שנה זכרים ויש חובה להקריבו (ע"א). בשל ההקבלה בין קרבן חגיגה לקרבן הפסח דנה הגמרא (שם) אם לשיטת בן תימא קרבן החגיגה נאכל גם כן צלי כמו קרבן הפסח:

איבעיא להו: לבן תימא נאכלת צלי או אין נאכלת צלי? כי אקשיה רחמנא לפסח ללינה אבל לצלי לא, או דילמא לא שנא? תא שמע: "הלילה הזה כולו צלי" ואמר רב חסדא זו דברי בן תימא, שמע מינה.²

לבסוף סיכמה הגמרא את הלכות קרבן החגיגה לפי בן תימא:

תא שמע: חגיגה הבאה עם הפסח הרי היא כפסח, באה מן הצאן ואינה באה מן הבקר, באה מן הזכרים ואינה באה מן הנקבות, באה בת שנתה ואינה באה בת שתי שנים. ואינה נאכלת אלא ליום ולילה, ואינה נאכלת אלא צלי, ואינה נאכלת אלא למנויו. מאן שמעת ליה דאית ליה האי סברא - בן תימא, שמע מינה: כולהו מילתא בעינן.

רב חסדא טען שקושיית "הלילה הזה כולו צלי" היא על פי שיטת בן תימא, ואכן התוספות (קטז ע"א ד"ה כולו צלי) ציינו שלדברי רב חסדא שאלה זו יכולה להישאל רק על פי שיטת בן תימא. הם שאלו מדוע בסוגיית הגמרא על שאלות "מה נשתנה" לא מצוין דבר זה, והשיבו: "שדרך הגמרא כן".

2 דברי בן תימא אינם נזכרים כלל במקורות תנאיים ולא בירושלמי. בספרא (ויקרא - דבורא דנדבה פרשה יד, יח) נאמרו הדברים בשמו של בן עזאי: "שלמים הבאין מחמת הפסח... בן עזאי אומר: אינן נאכלין אלא בלילה, ואינן נאכלין אלא צלי". בתוספתא (פסחים ט, ח; זבחים ח, יא) נאמר: "בן עזאי אומר: שלמים הבאין מחמת הפסח הרי הן כפסח לכל דבר, אלא שהן נאכלין ליום ולילה" - לא נזכר במפורש ששלמי החגיגה הבאים עם הפסח נאכלים צלי, אך נאמר שחזן מזמן האכילה הם זהים בכל דיניהם לפסח.

על פי דברי התוספות, על הבן או האב השואלים את הקושיות להיות מודעים לכך ששאלתם היא רק לפי שיטת בן תימא והיא תקפה רק בהנחה שהלכה כמותו.³ כך כתבו התוספות בנוגע להלכה אחרת מהלכות ליל הסדר. במשנה (י, ג) נאמר:

הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת [ושני תבשילין],⁴ אף על פי שאין חרוסת מצוה. רבי אליעזר ברבי צדוק אומר: מצוה. ובמקדש היו מביאים לפניו גופו של פסח.

ובגמרא (קיד ע"ב) נאמר:

רבי יוסי אומר: אף על פי שטיבל בחזרת - מצוה להביא לפניו חזרת וחרוסת ושני תבשילין... מאי שני תבשילין?... רב יוסף אומר: צריך שני מיני בשר, אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה.

את דברי רב יוסף פירשו התוספות (שם ד"ה שני מיני בשר):

פירוש רבינו חננאל: צלי זכר לפסח, ומבושל זכר לחגיגה.⁵ ולא נהירא, דקיימא לן כבן תימא (לעיל דף ע ע"א) דאין חגיגה נאכלת אלא צלי, דמתניתין אתיא כוותיה? לכך נראה דתרוייהו מבושלין, וכן משמע לשון תבשילין.

לפי רבנו חננאל, מביאים לשולחן בשר צלי זכר לקרבן הפסח ובשר מבושל זכר לקרבן חגיגה. מכאן שרבנו חננאל פסק כחכמים, שחגיגת ארבעה עשר הייתה מבושלת.⁶ התוספות חולקים עליו וסוברים שהלכה כבן תימא שחגיגת ארבעה עשר

3 בשאלה מי שואל את קושיות מה נשתנה, הבן או האב, ראה בשיעור כה: "זכאן הבן שואל' וקושיות 'מה נשתנה'".

4 בחלק מכתבי היד של המשנה לא נזכר כאן שהיו מביאים שני תבשילים, וכן בגרסאות הראשונים. ראה: דקדוקי סופרים על המשנה; תוספתא כפשוטה - פסחים, עמ' 654; שמואל זואב ספראי, הגדת חז"ל, עמ' 25.

5 כך פירשו גם הרי"ף פסחים כה ע"ב מדפי הרי"ף; המנהיג הל' פסח פרק ה. המאירי על הסוגיה כתב שהרמב"ם (הל' חמץ ומצה ח, א) סבר כמו רבנו חננאל, אך לשון הרמב"ם שם היא: "ובזמן הזה מביאין על השולחן שני מיני בשר אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה", ובהגהות מימוניות (שם ס"ק ב) כתב שהכוונה היא ששניהם צלויים או מבושלים.

6 המאירי (קטז ע"א) והאור זרוע (ח"ב בסדר של פסח מ' שמואל מפלייז) סברו גם הם שאין הלכה כבן תימא.

הייתה צלי⁷, ולכן כהוראת המשנה יש להביא שני מיני בשר מבושלים, אחד זכר לקרבן פסח ואחד זכר לקרבן חגיגה.⁸

מכל מקום, לדברי התוספות הלכה כבן תימא שקרבן חגיגה נאכל צלי, ועל כן יש מקום להקשות על כך במסגרת קושיות "מה נשתנה", וזה תוכן הקושיה: מדוע בכל הלילות ניתן לאכול בשר נא או מבושל, ואילו הלילה, בכל האכילות שציוותה תורה - קרבן פסח וקרבן חגיגה - יש לאכול דווקא צלי. הלשון "כולו צלי" איננה מתייחסת לקרבן הפסח אלא ללילה, שיש לאכול בו שני קרבנות כשהם צלויים.

הרש"ש (קטז ע"א) שאל עוד: האומנם כל הלילה אוכלים רק צלי, והרי ניתן לאכול לפני קרבן הפסח בתוך הסעודה גם בשר מבושל? והשיב שעל שולחן הסדר מונחים בהתחלה אך ורק צורכי המצווה של החג, והשואל מתייחס רק למה שענינו רואות. היות שעל השולחן מונחים בשעה ששואלים "מה נשתנה" רק קרבן הפסח וקרבן החגיגה הצלויים, על זה שואלים. לדבריו זהו פירוש השאלה "כולו צלי" בהתייחס למציאות ולמראה העיניים בשלב הקושיות.

7 התשב"ץ בפירושו להגדה פירש קושיה זו לפי בן תימא. המהרי"ל (מנהגים סדר ההגדה ד"ה ל) כתב: "אף על גב דסתם ההגדה כבן תימא דמקיש חגיגה לפסח ואסורה נמי בשבירת עצם, דגרסינן במתני' מה נשתנה הלילה הזה כולו צלי, דמשמע חגיגה נמי בצלייה דהוקשו לפסח והיינו כבן תימא, מכל מקום עיקר שבירת עצם לא כתיב רק גבי פסח". ראה גם: הרב ישראל אריאל, הגדה של פסח - הגדת המקדש, עמ' 30 ו-45. יש הנוהגים לומר בזמן האוכל בליל הסדר מעניין קרבן הפסח. כך יסד הרב יעקב עמדין (סידור בית יעקב, עמ' רנ): "אם הקריב שלמי חגיגה בארבעה עשר אוכל מהן תחילה ואח"כ אוכל בשר הפסח, ושניהן אין נאכלין אלא צלי אש". רק לפי בן תימא חגיגת י"ד היא צלי, ונראה שהרב יעקב עמדין פסק אף הוא כתוס'. ראה: הרב יוסף גרינוולד, שו"ת ויען יוסף, אורח חיים סי' רצז. לא בכל הלכות קרבן חגיגה פסקו התוס' כבן תימא - ראה פסחים קיד ע"ב תוד"ה אחד, שם פסקו תוס' כחכמים שקרבן חגיגה אינו דוחה את השבת.

8 המהרש"א הקשה שאם הלכה כבן תימא אזי היה צריך להיות ששניהם צלויים? ויישב שמכיון שהדבר רק לזכר לא הקפידו על כך, וכך מורה לשון "תבשילין". למעשה, כתב בשולחן ערוך (או"ח סי' תעג, ד) שנהגו בבשר ובביצה: "ונהגו שהבשר יהיה צלי על הגחלים, והביצה תהיה מבושלת". בנוגע לביצה הוסיף הרמ"א: "והוא הדין צלויה, וכן נוהגין בעירנו". המשנה ברורה (שם ס"ק ל-לא) נימק את דברי הרמ"א: "והוא הדין צלויה שהחגיגה באה בין צלי בין מבושל". בערוך השולחן (או"ח סי' תעג, ט) הסביר עוד: "המנהג שנהגו גם הביצה צלויה יכול להיות משום דבן תימא סבר דגם חגיגה אינה נאכלת אלא צלי". בשו"ע (או"ח סי' תעו, ב) כתב הרמ"א שנהגים לאכול בסעודה ביצים זכר לאבלות, אך הגר"א שם כתב: "ולי נראה הטעם מפני שעושים אותו זכר לחגיגה". בכף החיים (שם ס"ק כו) כתב שנהגו לומר שהוא זכר לקרבן חגיגה. ראה עוד: הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, חלק אורח חיים א סי' קנו.

ב. רק קרבן פסח הוא צלי

כאמור, רבנו חננאל פסק כחכמים שחגיגת י"ד היא רשות, וכך פסק גם הרמב"ם (הל' קרבן פסח י, יג): "חגיגת ארבעה עשר רשות ואינה חובה". מאידך כתב הרמב"ם (הל' חמץ ומצה ה, ב) שבזמן המקדש היו שואלים: "בכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, והלילה הזה כולו צלי". אם פירוש דברי רב חסדא הוא שההתייחסות בקושיה על צלי היא רק אליבא דבן תימא, אזי אם הרמב"ם איננו פוסק כבן תימא, היה עליו להשמיט את הקושיה הזאת. כך הקשה על הרמב"ם הכסף משנה (שם), ונשאר בצ"ע.⁹

רבנו מנוח (שם) כתב שלעניין צלי פסק הרמב"ם כבן תימא, בעוד שבשאר הלכות חגיגת ארבעה עשר פסק כחכמים. הצ"ח (ע ע"ב) טען עוד שבניין הצלי חכמים אינם חולקים כלל על בן תימא, ולדבריו מוסכם על הכול שחגיגת ארבעה עשר נאכלת צלי. לעומת זאת, המאירי (ע ע"א; קטז ע"א) כתב שהקושיה "הלילה הזה כולו צלי" אכן איננה תואמת את ההלכה שנפסקה, או לחלופין ש"כולו צלי" מתייחס דווקא לקרבן פסח.

נראה גם שזה פירושו של רבנו ירוחם (תולדות אדם וחווה נתיב ה, חלק ד דף מג טור ג):

בכל הלילות אנו אוכלים בשר, כלומר צלי או שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי. ובזמן הזה אין אומרים, כי בעונותינו אין לנו קרבן פסח שלא היה נאכל אלא צלי.

החזון איש (אורח חיים סי' קכד, לפסחים ע ע"א) הסביר באופן זה את הרמב"ם. על פי הרמב"ם כוונת רב חסדא היא שבן תימא מפרש כך את המשנה, אבל אין הכרח להסביר שזו אכן כוונתה המקורית. ואכן, הסתמא דגמרא (קטז ע"א) אינה מעמידה את המשנה כבן תימא, אלא כשאלה על כך שבכל הלילות יש שאוכלים את הבשר צלי ויש שאוכלים מבושל, והלילה הזה כולו צלי. לא הלילה כולו צלי, כי אם קרבן הפסח.¹⁰

9 הרב יוסף קאפח (זמנים ב, הל' חמץ ומצה ה, ג עמ' תט) כתב שהקושיה אינו על הרמב"ם אלא על רבי, שסתם משנה אחת כחכמים (ו, ט) ואחרת כבן תימא (י, ד).

10 כך גם הסבירו בספר קובץ, והרב האדר"ת, בני בנימין על הרמב"ם (מופיעים בסוף המהדורה הנפוצה של הרמב"ם). הרב ראובן מרגליות, הגדה של פסח - באר מרים, עמ' 53, כתב בשם הרב בנימין דיסקין שהוכיח שבליל הסדר אי אפשר היה לאכול שום בשר רק קרבן פסח וחגיגה. ראה עוד: הרב י"ב ז'ולטי, "מצות צלית הפסח", משנת יעבץ - אורח חיים, סי' כד; הרב נחמיה טיילור,

הרא"מ שך (אבי עזרי, הל' חגיגה ב, י) כתב, שלפי בן תימא חובה להביא חגיגת י"ד אפילו בשבת מכיון שחובתה שקולה לקרבן פסח, בעוד שלחכמים זו רשות להקריב חגיגת י"ד. לכן, ברור ששאלת "הלילה הזה כולו צלי" קשורה רק לקרבן פסח, כי גם לשיטת חכמים אין חייבים להקריב חגיגת י"ד והפסח הוא בשר החובה היחיד המוגש על שולחן הסדר.

ג. כולו מצה, [כולן] מרור, כולו צלי

על פי ההבנה ברמב"ם, שקושיית הצלי עוסקת אך ורק בקרבן פסח ולא בחגיגת ארבעה עשר, יש לראות את הקושייה הזאת בהקשרה הרחב, בתוך מכלול הקושיות האחרות העוסקות אף הן באכילת הלילה הזה ובאופן אכילתן.

נראה שקושיות "מה נשתנה" מתמקדות בניסיון להבין מדוע יש בלילה זה מאכלים מסוימים - בשר, ירק ופת - שיש לאוכלם באופן מסוים - בשר צלי, ירק מרור, ופת מצה - וזאת בשונה מכל לילה אחר שבו אפשר לאכול אותם גם בצורות אחרות. קושייה היא הנגדה, השוואה בין שני נתונים, ושאלה על השוני ביניהם.

קרבן פסח: בפסוקי התורה מופיעה הנגדה בין אופני ההכנה האפשריים של בשר הפסח: "אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים, כי אם צלי אש" (שמות יב, ט). אכן, גם הקושייה במסגרת "מה נשתנה" בנויה מאותה הנגדה: "שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי". הקושייה אינה מתייחסת למאכלי בשר אחרים בלילה זה, ואף לא בהשוואה לחגיגת י"ד בשנים שהיא קרבה. אין זה משנה גם אם בשעת אמירת הקושייה רואים מיני בשר אחרים או לא (בשונה מתירוץ הרש"ש). הקושייה מוצגת באופן כללי, כהשוואה למקובל ולמצוי בלילות אחרים.

מצה: בפסוקי התורה מופיעה הנגדה בין סוגי מאפה שונים: "שבעת ימים מצות תאכלו... כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל" (שם טו). כך גם: "לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני" (דברים טז, ג). הניגוד הוא בין מאפה מבצק שתפח להחמץ לבין מאפה מבצק שלא תפח. "הלילה הזה כולו מצה" - כל מה שאוכלים בלילה זה איננו חמץ, בניגוד ללילות אחרים שבהם אוכלים גם חמץ וגם מאפים שאינם חמץ. במחזור ויטרי מפרש שההנגדה לחמץ ומצה איננה מתייחסת לימי חול, אלא "שבכל הלילות של שאר ימים טובים ושבתות אוכלים או חמץ או מצה והלילה הזה רק מצה" (הלכות פסח סי' צה).

"צלית קרבן פסח", מג"ל, יד (תשס"ד), עמ' 81-88, שהבחין בין החובה לצלות את הקרבן לבין החובה לאכול צלוי.

מרור: המצווה מהתורה לאכול מרור היא רק כשאוכלים את הקרבן: "ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלהו" (שמות יב, ח). כך גם בפסח שני: "בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אותו [=את הקרבן], על מצות ומרורים יאכלהו" (במדבר ט, יא). אין חובה מהתורה לאכול מרור בליל הסדר בנפרד מהקרבן. אין בפסוקי התורה הנגדה של המרור לעומת ירק אחר. ייתכן שזו הסיבה לכך שחכמים הנגידו את המרור לירקות אחרים באופן כללי, ולא לירק מסוים אחר, שהרי אין ירק שנאסר בלילה זה. כך פירש את הקושיה הרב דוד אבודרהם (ספר אבודרהם, הגדה של פסח): "בשאר הלילות אין אנו מחזרים אחר מרור, פירוש שאין אדם מניח המתוק בשביל המרור, ובלילי פסח אנו מחזרים אחר המרור".¹¹ השאלה היא על מציאותו של המרור ועל מרכזיותו, אך ניתן כמובן לאכול ירקות אחרים, גם אם הם מתוקים.

יש שוני נוסף בין מרור לבין פסח ומצה בקושיות "מה נשתנה". לא נאמר 'הלילה הזה כולו מרור' כמו "הלילה הזה כולו צלי / כולו מצה", אלא "הלילה הזה מרור". הסיבה היא שלא ניתן להעמיד את החובה לאכול מרור באותה דרגה של מצה ופסח, שכן הוא טפל לקרבן פסח. אמנם, התוספות (קטז ע"א ד"ה הלילה) כתבו שאין גורסים "כולו מרור" כי אוכלים שאר ירקות לכרפס. לדברינו אפשר להציע אחרת, שכוונת השואל מתייחסת למרור של מצווה בלבד (אף שאוכלים בלילה זה גם ירקות אחרים), ושאר על פי כן אין אומרים "כולו" מפני שהוא טפל לקרבן.¹² מדקדוק זה בלשון הקושיות ובכוונתן ניתן ללמוד שהלשון "כולו צלי" - אין הכוונה לומר שהבשר הנאכל בלילה זה הוא אך ורק צלי, וייתכן שאוכלים גם סוגי בשר שונים ובטעמים אחרים, אלא שעיקר מצוות אכילת הבשר בלילה זה, קרבן הפסח, הוא צלי.

11 ראה גם במרדכי פסחים - הלכות הסדר בקצרה.

12 כנוסח "הלילה הזה מרור/ים" נקטו גאונים וראשונים רבים: רב עמרם גאון (סדר פסח); מחזור ויטרי (הלכות פסח סי' צז עמ' 254-310); ריטב"א (הגדה של פסח ד"ה מה נשתנה); הרב דוד אבודרהם (ספר אבודרהם הגדה של פסח, ד"ה מה נשתנה): "שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות והלילה הזה מרור. פירוש, שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות מתוקים והלילה הזה מרור. ואם תאמר וכי בשאר לילות אי אפשר בלא אכילת שאר ירקות? אלא ר"ל שבכל הלילות אנו מחזרין אחר שאר ירקות שהן טובות לאכילה ומתוקות יותר ממרור"; טור (או"ח סי' תעג); ערוך השולחן (או"ח סי' תעג, כא). הרב נחום רבינוביץ' (יד פשוטה, הל' חמץ ומצה ח, ב) גרס ע"פ כתה"י שברשותו: "כולו מרור", אם כי בהגדה שבסוף הל' חמץ ומצה, הגרסה היא: "הלילה הזה מרור".

ד. קרבן פסח וקרבן תודה

נראה להציע, שההנגדה בשאלות "מה נשתנה" איננה עוסקת באכילת מצה או באכילת צלי בלילה זה מול אכילת בלילות אחרים סתמיים במשך השנה או בשבתות וימים טובים. שהרי המטרה העיקרית בקושיות היא להצביע על המאכלים שציוותה התורה לאכול בלילה זה, ואילו הזכרת המאכלים שאין אוכלים בלילה זה - חשיבותה משנית. אם המטרה הייתה להנגיד בין מה שחובה לעשות בליל הסדר לעומת לילות אחרים, היה ניתן להקשות קושיות כלליות יותר. למשל: שבכל הלילות אין חובה לאכול פת כלל, והלילה הזה כולו מצה. או: שבכל הלילות אוכלים בדרך כלל חמץ, והלילה הזה רק מצה.¹³

כך גם ביחס לבשר: עיקר ההדגשה הוא שבלילה זה אוכלים צלי, בעוד שהיה מקום להציע: שבכל הלילות אין חובה כלל לאכול בשר, והלילה הזה חובה לאכול בשר ודווקא בשר צלי. ובכל זאת הקושיות מצביעות על אפשרות אחרת: בכל הלילות אוכלים חמץ ומצה - מול מצה, בכל הלילות אוכלים בשר צלי שלוק ומבושל - מול צלי. דהיינו, חובת המצה והצלי בלילה זה עומדת מול משהו אחר, מוגדר, ולא מול אכילת סתמיות של חולין במשך השנה.

נראה לפרש שהקושיות מנגידות את קרבן פסח לקרבן אחר הדומה לו מבחינה רעיונית: קרבן תודה.¹⁴ קרבן תודה הוא קרבן שלמים שמביאים עמו ארבעה מיני לחם - שלושה סוגי מצה וסוג אחד של חמץ. הוא נאכל ליום ולילה, ואין להותיר ממנו (ויקרא ז, יא-ט). קרבן תודה מובא על ידי מי שנעשה לו נס: יורדי הים, הולכי מדברות, מי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים. ארבעה אלו נלמדים מהכתוב בתהלים פרק קז, המפרט את המודים לה' על חסדיו ונפלאותיו.¹⁵ אמנם גם אחרים שרוצים להודות רשאים להביא קרבן תודה. מכל מקום, גם בני ישראל היוצאים ממצרים ירדו בים, הלכו במדבר, היו חולים והתרפאו ויצאו מבית האסורים:

13 אמנם גם כמשנה (ט, ג) מודגשת נוכחות של חמץ ומצה בבית במשך השנה, כשהמשנה דנה בשאלה: "מה בין פסח הראשון לשני? הראשון אסור בכל יראה ובל ימצא, והשני מצה וחמץ עמו בבית".

14 מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא, הגדה של פסח - היושבת בגנים (מהד' תשס"ח), עמ' לח-לט, שמע כיוון זה מפי הצדיק הרב שלמה סובול, וכתב על כך "ודפח"ח". כיוון כזה הציע בקצרה גם הרב איתן שנרופי, "מי מביא קרבן תודה", מעלין בקודש, ד (כסלו תשס"ב), עמ' 75-90, בהערה 2.

15 רש"י ויקרא ז, יב, ע"פ ברכות נד ע"ב. ראה עוד: רש"י זכחים ז ע"א ד"ה לא דידיה; מנחות עט ע"ב רש"י כת"י ד"ה לאחר, ובש"מ"ק אות י, ורבנו גרשום.

"הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר"
(תהלים קז, א-ב)... אמר הקב"ה: בזמן שהייתם במצרים גאלתי אתכם בשביל
שמי, גם באדום אעשה בשביל שמי, שנאמר (תהלים קו ח): "ויושיעם למען
שמו" (מדרש שוחר טוב, תהלים קז).

יש מספר פרטים שבהם שני הקרבנות הללו שווים:

- א. אין להותיר עד הבוקר - יש לסיים לאכול הכול ולא להותיר דבר עד הבוקר
(קרבן פסח: שמות יב, י; לד, כה [קרבן פסח שני: במדבר ט, יב]; קרבן תודה:
ויקרא ז, טו; כב, ל).¹⁶ מקרבן תודה למדו חכמים לקרבנות אחרים שאין
להותיר (ספרא צו ז, יב; רמב"ם הל' פסולי המוקדשין יח, ט).¹⁷
- ב. נאכלים עד חצות - חכמים קבעו שקרבנות הנאכלים ליום אחד נאכלים עד
חצות הלילה כדי להרחיק את האדם מעבירה (משנה ברכות א, א). קרבן
תודה נאכל עד חצות (משנה זבחים ה, ו), וגם קרבן פסח נאכל עד חצות -
לפי ר' עקיבא כדי להרחיק את האדם מעבירה, ולפי ר' אלעזר בן עזריה
מעיקר הדין (ברכות ט ע"א; זבחים נז ע"ב). הנצי"ב הסביר מדוע זמן אכילת
קרבן תודה הוא עד חצות: לחמי התודה גדולים (משנה מנחות ז, א), ואסור
להותיר מהם. בשל הזמן המצומצם לאכול את קרבן התודה והלחם, יקרא
אדם לרעיו וחבריו לאכול ולשמוח עמו, ואז יספר להם את הניסים
והנפלאות שעשה לו ה'. לו היו השלמים והלחם נאכלים לשני ימים ולילה
אחד כשאר השלמים, הוא לא היה מזמין את רעיו.¹⁸ תיאור אכילת שלמי
התודה והלחם מזכיר את אכילת קרבן הפסח בליל הסדר.
בשל הדמיון בין הקרבנות, ובשל המטרה הדומה - הודאה לה' על נס ההצלה,
מתבקש שקרבן הפסח יוקרב יחד עם חמץ ומצה. על כך נשאלות שתי קושיות - על
המצה ועל הקרבן. על המצה: שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה במסגרת קרבן
תודה, ואילו הלילה הזה רק מצה. פירוש זה, לפיו ההשוואה הניגודית היא לקרבן
תודה, נמצא בשם המהר"ש מאמסטרדם (הגדת צוף אמרים, עמ' 20):

16 ראה במשך חכמה (ויקרא ז, טו) טעם לדבר.

17 מהאמור בפסוק: "ובשר זבח תורת שלמיו ביום קרבנו יאכל לא יניח ממנו עד בקר" (ויקרא ז, יב),
נדרש במדרש ההלכה שם: "מנין לרבות שלמי נזיר ושלמים הבאים מחמת פסח? תלמוד לומר
'שלמיו'". מדרש זה הובא בגמרא זבחים לו ע"א, ונזכר בתוס' פסחים עא ע"ב ד"ה לימד.

18 כך כתב הנצי"ב בהעמק דבר ויקרא ז, יב-יג; כב, כט; במדבר טו, ח; ספרי ח"ב ענ' רנג;
שאלות, שאלתא קעא, עמ' שמ; הגדה של פסח - אמרי שפר, עמ' כח-כט. ראה גם בדברי ר"י
אברבנאל, ויקרא ז, יא.

מפני מה שאר אכילות לחם למצוה, דהיינו לחמי תודה שאנו אוכלים בלילה, זה חמץ ומצה ביחד, והלילה הזה שאנו עושים גם כן זכר ללחמי תודה למה אין אנו אוכלים שניהם יחד?¹⁹

על פי דרך זו יש להסביר את הקושיה בדבר הבשר: שבכל הלילות אנו אוכלים את קרבן התודה בין צלי בין שלוק בין מבושל, ובכל טעם שהאוכל את הקרבן ירצה (משנה זבחים ה, ו), ואילו הלילה הזה קרבן הפסח נאכל רק צלי. הפירוט "צלי שלוק ומבושל" נאמר במקור על אכילתם של הכהנים את הקרבנות הנאכלים (משנה זבחים י, ז): "ובכולם הכהנים רשאים לשנות באכילתן, לאכלן צלויים שלוקים ומבושלים". הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות י, י) חיבר בדבריו בין אכילת הכהנים לאכילת אחרים האוכלים את הקרבנות:

מותר לאכול את הקדשים בכל מאכל. אפילו הכהנים מותרין לאכול חלקם בין מקדשים קלים בין מקדשי קדשים בכל מאכל ולשנות באכילתן, ולאוכלם צלויים שלוקים ומבושלים.

במשנה (זבחים ה, ח) נאמר: "הפסח אינו נאכל אלא בלילה, ואינו נאכל אלא עד חצות, ואינו נאכל אלא למנויו, ואינו נאכל אלא צלי". התוספות (זבחים נו ע"ב ד"ה הפסח) שאלו מדוע לא נאמר שהפסח אינו נאכל אלא על מצות ומרורים?

ותירץ ה"ר חיים דלא חשיב אלא דבר שכנגדו בקדשים והוא חלוק מהם. דשאר קדשים נאכלין ביום ובלילה עד היום, ולכל אדם, בכל מאכל. ופסח אינו נאכל אלא בלילה, עד חצות, ולמנויו, וצלי. אי נמי, לא תנא מצות ומרורים דאין מעכבין. אי נמי לאו מצוה דגופיה.

כאמור, ההגדה במשנה היא לשאר הקרבנות. ניתן להציע שהמשנה בפסחים העוסקת בייחודו של קרבן פסח, מנגידה בקושיות "מה נשתנה" את קרבן הפסח למול קרבן תודה. כיוון שכך, יש מקום להנגיד בין אכילת חמץ ומצה שבקרבן תודה לבין אכילת מצה בלבד שבקרבן פסח.²⁰

19 הניגוד בין קרבן הפסח לקרבן תודה חריף יותר. בתורה יש חמץ, ועל כן אין מביאים קרבן תודה בערב הפסח בי"ד בניסן ובמשך כל ימי הפסח (תוספתא חגיגה א, ו; פסחים יג ע"ב; ביצה יט ע"ב; רמב"ם הל' חגיגה ב, ג). יש הנוהגים שלא לומר "מזמור לתודה" בתפילת שחרית בערב הפסח ובימי הפסח. ראה: מחזור ויטרי (סי' פט); ספר מהרי"ל (מנהגים - סדר התפילות של פסח), ועוד.

20 על הזיקה בין המצה הנאכלת בליל הסדר לבין לחמי תודה ניתן גם ללמוד מפרשנות מאוחרת

סיכום

את האמירה "הלילה הזה כולו צלי" במסגרת קושיות "מה נשתנה" שבהגדה של פסח ניתן לפרש כהתייחסות לכל הקרבנות הנאכלים בלילה זה, קרבן פסח וקרבן חגיגה, וכשיטת בן תימא הסובר שקרבן חגיגת י"ד דינו כפסח. אפשרות אחרת היא, ש"כולו צלי" מתייחס רק לקרבן הפסח. על פי פרשנויות אלו, קושיה זו ויתר קושיות "מה נשתנה" מתמקדות בניסיון להבין מדוע יש לאכול בלילה זה מאכלים מסוימים בצורה מסוימת, שלא כמו בכל לילה אחר שבו קיימת אפשרות לאכול מאכלים אחרים מאותו סוג - בשר, ירק ופת - בכל טעם שהוא. על פי פרשנויות אלו אין ייחוד בקושיות "מה נשתנה" בהצגת המאכלים שאוכלים בכל הלילות האחרים, שהם מאכלי חולין, וההדגשה בהן היא רק על מאכלי הלילה הזה.

הצעה נוספת היא לראות את קושיות "כולו צלי" ו"כולו מצה" כהנגדה לקרבן דומה אחר, קרבן תודה, שמטרתו להביע תודה לה' על הנס וההצלה. עם קרבן תודה מביאים חמץ ומצה, והוא נאכל על פי טעמו של האוכל - צלי, שלוק ומבושל. זאת, לעומת קרבן פסח הנאכל אך ורק כשהוא צלי, ויש לאכול עמו מצה בלבד.

למנהג להניח שלוש מצות על השולחן ולא שתיים, כנהוג בשבת. כך כתב בספר המנהיג סי' סט: "ונהגו בצרפת לעשות השלוש מצות מעשירית האיפה זכר לתרומת לחמי התודה". הרש"ז (שולחן ערוך הרב או"ח סי' תנח, ה) חידד את הדברים עוד: "לפיכך אנו עושין גם כן ג' מצות לעשרון זכר לחמי תודה שהיוצא מבית האסורין חייב להביא תודה, ואנו בפסח יצאנו מבית האסורין משעבוד מצרים לפיכך אנו עושין זכר לחמי תודה". ראה עוד: הרב מנחם מנדל כשר, הגדה של פסח - הגדה שלמה, עמ' 62.